

FƏLƏKLƏ HƏMSÖHBƏT

Rafael HÜSEYNOV,
akademik

Yaxın adamı neçə il dindirməsən o dönüb yad ola bilər? Doğma bir kəsin halından nə müddət xəbər tutmasan, ona neçə əsr laqeyd qalsan izləri, soraqları itər?

Nəbzi məhəbbətlə vuran, misralarında istəklili bir insandan ayrılığın xiffəti, təzə görüşə səbirsiz ümid, könlünü verdiyi gözəli bütün gözəllərdən daha gözəl saymaq kimi sadələşib, amma qəti inam çırpanın bu şeirdəki duyğulara solmayan təzəlik, köhnəlməzlik xasdırsa da, bu parça, əslində, xeyli qocadır.

Şirvanın hansısa ayılı-uldüzü bir yuxusuz gecəsində bu qəzəl böyük şairimiz Fələkinin qələmində doğulub. Ruxün zulfün, ləbin çeşmin, xəst ü xalın sənin, dildar Alib səbrim, gedib huşum, itib eşyim, nə iştah var. Mənə qismət qəmin dərdin, nəsimin hicrinin dağı, Başım küllü, ürək yanımsı, əlim bombos, gözüm ağlar. Könlüdə canda, ey yarım, yükün bu bitməz hicranın, Nə müddətə çəkim sənə, qalım gıryan, olum bimar? Gözümün nur, bədənəndən qan, gedib şadıq, solub ilham, Ocağəndə ki, cüdə düşdük, mənə möhnət edibdir xar.

XII yüzildə. Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyətinin qızıl dövründə. O zamanda ki, Nizami Gəncəvi, Xaqani Şirvani, Məhsəti Gəncəvi kimi parlaq şeir gü-nəşlərinin dörd bir yanında neçə-neçə nəhəng ulduz bərk vururdu – Nizam Təbrizi, Qasım Gəncəvi, Mü-ci-rəddin Bəyqəni, Qiyami Mütərrizi, Qiyasəddin Şirvani, Nərgizi Marağayi...

O günəşlərin möhtəşəmliyi bu ulduzların güclü işığını sanki azaldıb, elə öz əsrləri içərisində də bunlar layiq olduqları gerçək böyüklüyə uyğun qavranma-ıyılar.

Nə etməli ki, dahilər əsrinin övladı olmağın istedad sahiblərinə belə soyuqluğu da qaçılmazdır. Səni sən edəndə həmin dövr olur, sənəndə nəyisə əsirgəyən də həmin çağ.

Bəs dövr dəyişəndən, vaxtın sonrası yüksəklərindən böyüklükləri aydınca sezişəndən sonra niyə bu qə-bil ulduzların öz mühtilərinə yetərinə almadıqları qiymət yenə onlardan əsirgənib?

Var-dövlət bol olanda onu çöləmi tökərlər, ona bi-ganəmi baxarlar? Axı Allah israfçılığı, bərəkətin qə-d-rini bilməməyi günah sayır!

Uşaqlığımızda bizi öyrətməşdilər ki, gördün yerə çörək tikəsi düşüb, dərhal götür, öp, gözünə sürt, son-ra hündür bir yerə qoy. Bunu uşaqlıq illəri İkinci dün-ya müharibəsinin qəhətliyi əyyamlarına təsadüf etmiş, bir doyumluq çörək tapmayanda jımx da yeməyə va-dar qalmış, dualarında "Tanrı heç kəsi öpəklə imtahına çəkəmsin" alxışı əskik olmayan valideynlərimiz öyrətmişdi biza.

Babalardan miras qalın Sözümdə də belədir. O Sözü və həmin Sözü Yaratmışları da özizləməli, ağır-lamalıdır. Diqqətdən iraq düşünmələri bizgimizin üstü-nə, haqqımızın başına qaldırılmalıdır.

Vidayə olmadı imkan, gözəl yarımından ayrıldım, Qəmli dərdə yar oldum, vofadarımdan ayrıldım. Mən ondan ayrılan dəmdə dözdərim möhnətə. Dərdə, Bu gün yalnız dözümdən yox, bütün vartımdan ayrıldım. Könlü ağlar, faqan cəylər, fələk rəhm cəyləməz əsla, Sənin tək sadlığa, eşyə səbəbkarımdan ayrıldım. Bu şeir də Fələki Şirvanidən saxlandı.

Əsli farscaadır. Bu və eləcə də Fələkinin əlimizə natamam halda gəlib çatmış ədəbi yadırın, demək olar ki, hamısı o çağın işlək şeir dili farscaadır.

1941-ci ildə Nizaminin anadan olmasının 800 illiyi-nin təntənəylə qeyd ediləcəyi ərəfələrdə görü-n sa-

vab işlərdən biri də bu olur ki, gəncəli dahinin müasi-ri olmuş azərbaycanlı şairlərin də əsərlərindən ibarət bir topla buraxılması nəzərdə tutulur. Elə həmin çər-çivədə ilk dəfə olaraq Əbül-Üla Gəncəvinin, Qiyami Mütərrizinin, İzzəddin Şirvaninin, Müci-rəddin Bəy-qəninin əlyazmalarına qısılib uyuyan şeirləri ana dili-mizə çevrilir və xalqla görüşə gəlir. Fələki onlardan biriydi. 1940-cı ildə Fələkini ilk dindirib onu dilimiz-də danışdıran Əliqə Vahid olmuşdu. Vur-tut 5-6 kiçik parça. Mənbələri Fələkinin zəngin bir ədəbi mirası olduğunu təsdiqləyir.

Məşhur söz sərəffisi və təzkirəçi Şəmsəddin Sami bəy 1896-cı ildə İstanbulda nəşr edilmiş "Qamus ul-ələm"ində Fələkinin mükəmməl bir "Divan"ının var-lığından xəbər verir. Ondan düz 200 il əvvəlsə – 1696-cı ildə fransız araşdırıcısı M.D' Erbelo "Şərq ki-tabxanası, yaxud universal lüğət" ünvanlı kitabında Fələki irsinin 14 min beyt olduğu şəhadət verir.

İndiyəcən dünyanın əlyazma xəzinələrində həmin irsin axtarışına çıxamışıq. Pərkəndə yox, məq-sədyönlü, səmtlənmiş ciddi arama niyyətindən söz ge-dir, Axtarsayıdım, tapardım. Amma hər halda şairin bu-günə bəlli olan 2 min beyt civarındakı irsi də ayrıca bir kitab ola bilərdi. Ə.Vahidin 1940-cı ildə etdiyi bir ne-çə tərcümədən sonra təzəndə Fələkiyə qayıtmaq, onun yadigarlarını ayrıca bir şeir məcmuəsinə çevirərək ha-mının ki etmək yada düşməyib.

1981-ci ildə Azərbaycan televiziyasında Fələkiyə bağlı veriliş hazırlayırdım. Xanəndə Hacıbaba Hüse-y-novdan xahiş elədim ki, muğam üstündə bir-iki şeir oxusun. Amma Vahiddə cəmi birçə qəzəlin bütöv tə-r-cüməsi vardı, qalanlar yarımqıç parçalarıdır. Hacıbaba ustadın təkidiylə daha 2 qəzəli onun muğam üstündə oxuması, bir neçə rübai və qəsidini isə aktyorların səsləndirməsi üçün rəvədim. Tarzən Sorvər İbrahimo-vun, kamançaçı Elman Bədəlovan müəssiyotilə həmin qəzəlləri Hacıbaba müəllim özünəməxsus mələhətə ifa etdi. Heyif ki, ovaxtkı bir çox başqa verilişlər kimi, bu veriliş də canlı yayımlandığından, fonda qalmadı. Amma dostlar mənim xahişimlə verilişin səsinə ev maqnitofonuna yazmışdılar və o lenti dəyərli yadigar kimi indiyə də saxlayır, hərdən ləzzət, həm də itirdiyi-miz sənəçiləri həsrətlə anaraq dindiriyəm.

Və həmin çöküşdən 10 il sonra o hadisəni Hacıba-ba müəllim gözlənilməz bir məkənda ustadına hesabat vermiş kimi yada salmışdı. Hacıbaba Hüseynov haq-ında Azərbaycanlının xətti ilə "Ocaq başı" filmi-ni çəkirdik. Epizodlardan biri Şamaxıda Seyid Əzimin qəbri üstündə lentə alındı. O çəkiliş anıcaq 70 yaş-lı Hacıbaba ustad ömrü boyu Bakıdan, Aşçerondan kə-nara çıxamışdı (necə ki, 70-ə yetişənəcən filarmoni-ya səhəsinə də yolu kildili olmuşdu) və nə qədər qə-ribə olsa da, Şamaxıya gəlişi həyatındakı ilk uzun və uzaq səfəri idi (sonra yol açıldı elə bil, tezliklə Kərbə-laya da getdi, Fransada da oldu...).

Perestəş etdiyi, müqəddəs bildiyi Seyid Əzimin mə-zarına çatan kimi ətrafındakı böyük döyükdə adamı – çə-kilişçiləri, yol yoldaşlarını, rayonda ona qoşulmuş hə-vəskarları büsbütün unudaraq Hacıbaba müəllim öz dünyasına qayıdıb, əvvəlcə əzan verdi, sonra ustadıyla diri adamlı söhbət edirmiş tək danışmağa başladı. Məniñlərdəlik etdi, "sənin qəzəllərini oxuyub, sənin çöyrəyini yeyirəm" deyərək halallıq istədi, hamımızı duyğulandıran, rıqətə gətirən sözlərinin içində Fələ-kinin də adını çəkdi: "Ağa, yəqin elə səninlə bu mə-zarlıqda yatan həmsəhərlin Fələkini mən 10 il əvvəl ilk dəfə tanıdım, ilk dəfə oxudum, elə bildim heç kim onu tanıtır, amma sənin "Təzkirə"ni açanda gördüm ona "mövləna" deyirsən", gördüm şeirlərini yığmısan, gördüm ona necə yüksək qiymət verirsən, ağladım. Camaat bizə "ustad" deyir, sən bilənün yüzdə birini bilmirikmiş, sən qiymət verdiklərinin çoxundan bixə-bərlikmiş. Cahilliyimizi bağışla, ağa".

Muğam sənətimizin son klassiki Hacıbaba Hüse-y-nov 4-cü sinfə qədər təhsil almışdı. Amma fitrətən ona töhfə edilmiş daxili zənginlik, oxuyub-öyrənmək yan-ğısı sayəsində çox biliklərinə vaqif olmuşdu və artıq ömrün ixtiyar çağında qüdrətli bir şairimizə xətəli olub vaxtında tanımadığı üçün keçirdiyi xəcalət hissini ətiraf edirdi, bu bilməzliyinə görə öz vicdanı və mə-nəvi müəllimi qarşısında üzrxahlıq edirdi.

Mən günahı tanımayanlarda yox, tanıtılmalı olanlar-da görürəm.

Fələki haqqında indiyəcən yazılmış əsərlərin ən əhəmiyyətli 1929-cu ildə ortaya çıxıb. 1929-cu ildən sonra ondan yaxşımsı yazı bilməmişiksə, bunun özü çox pisdir. Məsələnin daha qəmli tərəfi odur ki, həmin kitab Bakıda yox, Londonda nəşr edilib və əsəri azər-baycanlı yox, Hadi Həsən adlı bir əcnəbi alim meyda-na gətirib. Azərbaycanın, Şamaxının üzünü görməmiş həmin xarici alim Hadi Həsən 1929-cu ildəki "Fələki Şirvaninin dövrü, həyatı və əsərləri" adlı ikicildliyin-

dən sonra 1950-ci ildə şairin yeni əldə etdiyi nadir bir "Divan"ı bərəsində tədqiqatını, 1958-ci ildə isə Fələki irsi ilə bağlı təzə müşahidə və kəşflərini əhatə edən yazılarını elmi dövriyyəyə gətirir.

1967-ci ildə Tehranda Taheri Şəhəb Fələkinin 30 qəsidə, 1 həbsiyyə, 3 tərkiyə, 10 qəzəl tikəsi, 10 rübai, 7 qitə və daha 4 kiçik mənzumədə ibarət fars-ca "Divan"ını buraxır. Bunun da hamısı deyil, lap ya-rısı tərcümə edilmişdi, azərbaycanlıların kitab rəflərində ayrıca Fələki də olardı. Edilməyib. Belə hiss olu-nur ki, hələ heç nəvədə də deyil.

1980-ci illərdə Fələkidən etdiyim tərcümələrdə indi bu yazı üçün daha bir neçəsini artırdım. Lakin bunun-la yara sağalmır axı.

Canan eləməz əsla, əsla eləməz canan, Şadan ürəyim bir dəm, bir dəm ürəyim şadan. Hicranı yaxar qəlb, qəlbə yaxar hicranı, Yüz can götürər vəsli, vəsli götürər yüz can. Dərdlər yetişər yardım, yardım yetişər dərdlər, Dərman dilerəm ondan, ondan dilerəm dərman. Gülşən bəzənər ondan, ondan bəzənər gülşən, İnsan bu sayaq olmaz, olmaz bu sayaq insan.

Fələkinin çılğın ruhu bu musiqili, hər misrəsinin yarından sonra sözlərin əks sıralanması ilə xüsusi ahəng yaratdığı qəzələrdə aşkarca sezilməkdədir.

Həmişə cavan – 39 yaşında qalacaq Fələkinin gə-rək bütün şeirləri bu cür öz dilimizdə danış!

XV əsr təzkirəçisi Dövlətaş Səmərqəndi xəbər verir ki, Fələkinin "Divan"ını Teymurləngin nəvəsi, hökmdarlığından savayı həm də astronom, ensiklope-dik biliklərə malik alim olmuş Uluc bəy (1394-1449) təqdim edəndə şeirləri oxuyub böyandı, amma təəc-cübünü də gizlətmədi: "Qəribə təxəllüsü var. Yaxşı bir şey vəd edən əlamət yoxdur bu təxəllüsdə".

Fələkinin yaşayışından, təleyindən xəbərsiz ola-ola dərün Uluc bəy şairin gödək ömrünün çalxantılarını onun şeirləri ilə iki ünsiyyətəndə tuta bilmişdi.

İş ondadır ki, şairin təxəllüsünü eşidənlərin ilk ağ-lına gələn "fələk" sözünün "səma, göy" mənəsi olur. Ancaq "fələk" kəlməsinin başqa anlamları da var. Or-ta çağ Şərq mədrəsələrində tənbəl, ya dəcəl şagirdlə-ri cəzalandıranda ayaqlarını falaqqaya salıb döydükləri çubuğa da "fələk" deyirdilər.

"Fələk" sözünün bir açması da "gəmi" deməkdir.

Tələ Fələkiyə istedadı səxavətlə bağışladığı kimi, dər-d-bolanı da axın-axın qismət etdi. Bəxtin və zəma-nənin çubuqları onu çox döyəcəydi.

Amma Fələki bu təxəllüsü ömrünün sonrakı acıla-rını iralicedən duyaraq qəbul etməmişdi.

Əmin Əhməd Razinin "Həft iqlim", Lütfuli bəy Azorin "Ataşkədə", Rzaqulu xan Hidayətın "Məcmə-ül-füsəha" və digər təzkirələrdən damla-damla topla-nan bilgiler qovuşduranda şairin kimliyi bəlli olur: adı Məhəmməd Məmin, ləqəbi Nəcməddin, künyəsi Əbu-n-Nizam, təxəllüsü Fələki.

O, 1126-cı ildə dünyaya gəlmiş, 1165-də vəfat et-mişdir.

Təxəllüsü ilə bağlı təzkirələrin anladığı budur ki, yeniyyətə imkan bir münəcim qızına bənd olur, qızı tez-tez görməyin xətinə həmin alimə şagird durur. Sevdə baş tutmasa da, sairə bu təxəllüs yadigar qalı-r. Nücum elmində əldə etdiyi mükəmməl biliklər əsasın-da isə, yenə qaynaqların təsdiqinə görə, xüsusi risalə də yazır. Öz şeirlərini verdiyi işarələrlə orta əsr salnaməçilərinin çatdırdığı məlumatlara görə, Fələki yalnız nücumna –astrologiyaya deyil, dövrünün daha 9 elminə kamil şəkildə bələddir.

Bir-birini təkrarlayan bir çox mənbələr, o sıradan ilkərdən biri olaraq Şeyx Azorin (vafatı 1490) XV əsrdən qalan "Cəvahir əl-əsrar"ı Fələkinin Xaqaniyə dost olduğunu, Əbül-Üla Gəncəvidən eyni vaxtda dərs aldıqlarını yazır. Və iki dostun arasına eşq girir. Əbül-Üla Fələkinin də gözü düşən qızını Xaqaniyə nişanla-yır. Pəjmürdə Fələkinin ürəyini almağın isə Əbül-Üla ona 20 min dirhəm verərək: "Sən bu pula mənim qızından da qat-qat gözəl olan 50 türk kənis ala bilər-sən", – deyir.

Bu əhvalatı həmin təzkirələrdən oxuması, həm də Şa-maxıda dillərdə dolan bir rəvayət olaraq eşitmiş Seyid Əzim "Təzkirə"sində Xaqaniyə Fələkinin sevgi çək-işməsinin sonluğunu belə təsvir edir: "Fələki şərmdə olub, haman məbləği qəbul ölməyib, ustadın əlindən öpüb, hüzurundan müərəxxəs oldu".

Urəyindəki fırtınanı üzə çıxarmayaraq ustadın hüzu-rundan nəzakətli müərəxxəs olmaq mümkündür, amma könüllükdə sevda təşəbbüs qurtulmaq nə çətin!

Vəslinlə həmdəm olmağa imkanın olmasa, Bir ayrı kəs bu dünyada dildarın olmasın. Sərdün ki, mənəndə ayrı nə cürsən? Eşit, deyim: Bir gündəyəm ki, heç belə əğyarım olmasın. Çatmaq, gülüm, sənə, nə edim, qismət olmadı, Səndən kənarda bağ ilə güzlərim olmasın. Xar eylədin, fələk, Fələki düşdü möhnətə, Baxsam əgər sənin üzünə, arım olmasın.

(Davamı 3-cü səhifədə)

(Əvvəlki 2-ci səhifədə)

Sevgi oxları daşa deyənədən də Fələki fələklərlə həmsöhbət idi. Amma o hələ göylərin dərnlərindəki gizlinləri axtarırdı, səyyarələrin yerdəkilərə belli olmayan əsərlərini araşdırırdı, gecələr uzunlu göz-gözə olduğu ulduzlarla elmin qəliz dilində həsb-hal edirdi. Eşq onu bərkə-boşa salandan sonra şeirlərinə bir köndər dumanı endi və Fələki fələkləri də ayrı cür görməyə, fələklərlə başqa tərzdə danışmağa başladı. Əvvəl nücumçu Fələki üçün göylər bir kitab idisə, fələklər onun üçün axtardığı mübhəm sualların cavabları, gizlənməmiş vəzəqlər kimi yadısa, indi asmanın onun üçün qəzavü qədər lövhəsi, şikayət yeri oldu. Dünyənədən fələklərlə oynayan Fələki indi fələkləri ləkəli iqbəl aynası sayaraq göylərdən giley-güzara, ahu zara başladı:

Nə xeyri var çəkəm eşqin qəmini dünyada mən,
Hə fələklər uyusur bu Fələkiylə, nə də sən.

Həyatın hələ yalnız müqəddiməsi yaşanırdı, Fələkiyə isə ömrü artıq sona yaxınlaşan kimi görünürdü:

Arzum bu idi ki, səndən alm kam,
Ömrüm tamam oldu, tapmadım aram.
Məni bədnam etdin, vəsələ yetmədim,
Eyvah, qisasımı almasa əyyam!

Amma qarşıda həyatın hələ daha sərt üzvləri, daha sancılı bərdəmləri vardı.

Fələkini başqa bir sevgili – saray cəzb edirdi!

Orta çağda saray şairə lazım idi. Və əlbəttə ki, üstün düşüncəli alimlər, qüdrətli sənət adamları da saraya görə idi. Ağıl və istedad sahiblərinin saraya gərək olmasının məntiqi sadədir. Saraydakı əli qələmlə insanlar dövlətin, məmləkətin və hökmdarın qüdrətini möhkəmləndirən, şöhrətini artıraraq, tarixdə qalmasını təmin edən vasitələr idi və sənətkarları saraya yığan, onlara nəvaziş göstərən taxt-tac sahibləri, təbii ki, nə etdiklərini, niyə etdiklərini yaxşı anlayırdılar. Amma qələmlə sahiblərinə saray bəlkə onların saraya lazım olduğunu da çox görə idi.

Özünü təsdiq, tanınma, məmləkətdən uzaqlarda da şöhrətlənmək üçün sarayın himayəsinə, maddi dəyərinə ehtiyac böyük idi. Məhz sarayın yaratdığı imkan sayəsində gününə görə böyük vəsait tələb edən bahalı umacaqları – şairin, alimin əsərlərinin gözəl xətlə, yaxşı kağızda yazılması, miniatürlənməsi, naxışlanması, üzünün köçürülərək nüsxələnməsi, cildlənməsi, digər ölkələrin xəzinələrinə qiymətli hədiyyələr kimi göndərilməsi, başqa sözlə, əsərin coğrafiyasının genişlənməsi təmin oluna bilirdi.

Dünya əvəz-əvəz dünyasıydı. Qurban vermədən, qazana bilmirdin (bəlkə indi o cür deyil!). Sən yazdığın qəsidələrdə qayğıkeşin olan hökmdarı mədh edirdin, hansısa məsnəvini onun adına bağışlayırdın, müqabilində bütün başqa əsərlərinin səndən sonra əsrlərə yaşamasına da zəmin yaratmış olurdun. Şəksiz, həmin XII əsrdə də, ondan əvvəl və sonra da saraya gedib çıxma bilməmiş, ya bunu istəməmiş onlarla, yüzlərlə yetkin şairlər, alimlər, nəqqaşlar, musiqiçilər varmış.

Onların yalnız kiçik bir qisminin, maddi imkanları az-çox babat olanlarının, əsərlərini köçürdürüb yaymaq imkanına malik olan barmaqla sayılacaq qədər az bir hissəsinin doğrudanından nələrsə indiyə qədər həfz edilib, adları da əsərləylə birgə salamat qalıb. Əksəriyyəti isə, nə yazıq ki, tarixin dənəsinə qayıdışsız əriyərək qeyb olub. Əvəzində sarayla bu və ya digər dərəcədə bağlı olan həttə bir çox ortabab şairlərin belə əsərləri tarixin uzun və dolanbac yollarını xətersiz qət etməyə müvaffəq olub.

Saraya gedib çıxmaq, hökmdar diqqətiylə şəriflənmək asan iş deyildi. Sarayda bu sahəyə nəzarət edən məmurular hər yeni gələnə, xüsusən namizəd istedadlıdır, rəqib gözü ilə baxırdılar, belələrinin dərbarə aparın yollarını qapatmaq üçün dərindən-qabıqdan çıxırdılar, saraya gəlib düşənlərə də daha məkrililər, daha təcrübəli mütəmadi dərindən quyuqlar qazmağa hazır olurdular.

Orta əsr müəllifi Qiyasəddin Xəndəmir (1475–1535) "Həbb üs-şeyr" əsərində saraydakı "mədəni" didişmələrin və badalağümələrin ibrətli və həm də xeyli dərəcədə səciyyəvi olan bir örneyi təsvir edir. Sultan Səncər sarayında məlik üş-şüərə olan Müzzini (vəfatı 1127), mənbənin söyləməsinə, çox güclü yaddaş sahibiymiş. İstənilən şeiri, nə uzunluqda olur-olsun, bircə kərə eşidən kimi özberləyirmiş. Eyni qabiliyyət oğlunda varmış. Müzzinin oğlu bir şeiri ikinci dinləyirdən yaddaşına hopdurmuş. Və Müzzini qurduğu oyunları oynamağı yaxşı bacaran bir nökrə də tapıbmış. Qulluqçu da ağası kimi hafizədən şikayətçi deyilməmiş, uzağı 3 dəfə eşidən kimi təzə şeiri yadında saxlayırmış. Müzzini Allahın ona verdiyi bu fərasətin vasitəsilə şeytana yaraşan işlər də görürmüş. Saraya üz tutan, sultana təqdim olunan yeni bir

şairi vurmağı lazım biləndə tələsinə işə salırmış. Təzəgələndə şeirini oxuyunca Müzzini qaydırmış ki, bu adam saxtakardır, mənim çoxdan yazdığım qəsidəni öz əsəri kimi qələmə verir. Və başlayırmış şeiri başlandısonca özber deməyə. Şeiri söyləyib sona çatınca əlavə edirmiş ki, həttə bu şeir lap çoxdan oğlumun da əzbərindədir. Oğlu da şeiri deyirmiş. Və hiyləgər Müzzini son zərbəni vurmuş: "Daha mən onu demirəm ki, bu köhnə şeirimi nökrəmdən mənəndən pis bilmir". Və nökrə də kəmal-i-ədəblə şeiri söyləyəndə ətrafdakılar bir yana, həmin şeirin əsl müəllifi belə öz-özündən şübhələnməyə başlayırmış.

Və günün birində daş qayaya rast gəlir. Sonralar orta çağın ən ötlümcü qəsidə ustası kimi ad-san qazanacaq Ənvəri Əbivərdi (1126–11879) bu kələkdən duyduq əsnadından selcuk hökmdarına təqdim olduğunu əsnadla şeirinin ilk 3-4 beytini oxuyaraq qəfilcə dayanır, sarayın baş şairinə sarı çevrilir: "Əgər bu şeiri iddianız varsa, ardını bilirsinizsə, rica edirəm söyləyin!"

Bir şairçün gəlib saray ailəsinə qatılmağın yolu bu cür daş-kəsəkliydisə, görün o girdabda baş tapmaq nə qədər müşkül idi.

Və gənc, biliklərlə daşan, ilhamı köksünə sığmayan Fələkini də tale gətirib çıxarı saraya. İçəriyə də, çölü də boz olanlar həmişə necədirlərsə, səkkiz əsr

FƏLƏKLƏ HƏMSÖHBƏT

qabaq da o təhər idilər. Fələki kimi parlaqların marığı yatan paxılları, bədxahları heç vaxt uzaqda olmur ki! Daim xıtlı vücudlarıyla kölgə kimi həndəvərdə sülenirlər.

Fələkinin hər bəyənildən qəsidəsi, ona ünvanlanan hər hökmdar "əhson"i həsədlə alışıqları hər dəfə daha artıq cıradır, daha artıq qızıdır.

Əlbəttə, ev yıxmaq da özünəməxsus bir dramaturgiya tələb edir və başlanır Fələkinin ətrafında hörmətçü toru toxunmağa. Dahi dramaturq Şekspir "intrigə zəiflərin gücüdür" deyəndə haqlıydı. Və saray intriqalarının bir incə tərəfi də odur ki, bu tamaşada baş rol u səhnədə olanlar deyil, pərdə arxasında qalanlar, lazımı məqamda məharətlə suffulorluq etməyi bacaranlar oynayırlar. Şirvanşah III Mənuçəhrin səvimlisi olan Fələkini gözəndə necə salırlarsa, qeyzlənən hökmdar onu dövlət düşməni, hakimiyyətə xəyanət etmiş bir canı kimi Şabran zindanına atdırır.

Taleyin bu zərbəsi Fələkinin bütün həyat fəlsəfəsini dəyişir – ona arxa çevirmiş fələklərlə savaşa başlayır, daha sadəcə gileyilmir, şikayətlənmir, ümid-sizləşir, bəxtindən də, zəmanədən də, insanlardan da, vətəndən də kəsir. Və elə zindanda ikən niskilli "Həbsiyyə"ni yazır:

Heç kəs,ilə həyatda karım yox,
Kara gəlmək üçün də yarım yox.
Taleyimdən cahanda nəümidəm,
Ümidim yox, ümidvarım yox.
Belə nəhs ulduzla dünyada,
Bir üzü nurlu ruzigarım yox.
Bağımı tapdalaray xəzan küləyi,
Ah, neymin ki, növbaharım yox.
Sanki divanəyəm bu zəncirdə,
Əlləri bağlı, ixtiyarım yox.
Bu diyarda deyirdim ömr edərəm,
Sən demə, bəs ki heç diyarım yox.
Belə bir zindanın içində daha,
Dözməyə artıq iqtidarım yox.
Hər neyim var idi fəna oldu,

Yoxa çıxmış həyatda varım yox.

Canımı saxlamağa zindanda,
Duadan başqa arzularım yox.

Amma dualar da kömək etmir. Nicatsızlıq, sarsıntılar, alışımadığı məşəqqətli həbs həyatı Fələkini sındırır. Xəstəlik tapır. Onun təqsirsizliyinə inanaraq, ya zindanda ölməsini istəmədiklərindənmi, bir müddət sonra azadlığa buraxılır.

39 yaşlı QOCA həbsxanadan çıxır.

Üzğün, tənha, təklənməmiş, içəridən sönmüş:

Bir balam, bir özü, daha heç kəs,
El-obamdan mənim qalarım yox.
Düşmüşəm bəndə çərsiz, bikəs,
Qapımı açmağa çarım yox.

Və məftunu olduğu, bir zamanlar dillərini bilib onlarla öz dilində danışırdı qərib ulduzlardan biri kimi axıb gedir Fələki. Son açarıyla ölümlün qapısını açır. Və xaqanın axırına çıxdığı Fələkinin vida mərsiyyosini Xaqanı yazır:

Doğdu Fələki əks-səda tək sənətimdən,

On elmilə doqquz göyün əsrinə ağah.

Bir əks-səda tək sənərkə getdi o erkən,

Ahım kimi tez bitdi onun ömrü də nəğah.

Bir əsqarq ilə can uçdu bədənindən,

Can almağa gəlmiş də dedi: "Rəhm elə, Allah!".

(Xaqanın döndə-döndə nəşr edilmiş "Əsərləri"ndə bu şeirin M.Soltan tərəfindən edilmiş tərcüməsi qədərincə dəqiq olmadığından orijinaldan təzadən, həm də ərzədə çevirməyi münasib hesab etdik – R.H.).

Hər şeir nə qədər müccərrad görünsə, nə qədər günlüylə uyusmaz təsiri oyatsa da, mütləq öz vaxtıyla bağlıdır və diqqətli nəzərlər o misraların həmin sətirlərin yarandığı günün mənzərələrini görə, səslərini eşidə bilər.

Fələkinin adlarla, hadisələrlə, tarixlərlə qaynayıb-qarışmış qəsidələri bu gün əvəzsiz tarixi sənədlər, XII yüzildəki Azərbaycanı, Qafqazı, Yaxın və Orta Şərqi öyrənməkdəki mötəbər mənbələrdir. Amma Fələkinin yadigarları indi yalnız tarixi öyrənməyə yardım edən vasitə kimi işə yarayırdı, bu ömrün də, bu irsin də böyük mənası, siqleti azalmış olardı.

Fələkinin solmaz yaz ətrli bahariyyələri, köhnəməz məhəbbətin saf duyğularını yaşadan sevgi şeirləri bu gün də elə təzədir ki, elə bil səkkiz əsrdən də bir az əvvəl deyil, lap təzəcə yazılıb.

...Zamanında "Şəms üş-şüərə" – Şairlərin Günəşi adlandırılmış Fələki Şirvanının indi də XII əsrdəki sa-

yaq bir Günəş kimi işıq saçma bilməsi üçün ona köməyimiz gərəkdir.

Ən azı şeirlərinin dolğun bir toplusunu ana dilimizdə gətirmək bu nəciş işin başlanğıcı ola bilər.

"Ehkam un-nücum" adlı risaləsi ilə zəmanəsinin astronomları çərgəsində yüksək məqamını təsdiqləmiş, şeirlərində də ulduzlar sayrışan ULDUZ ŞAIR Fələki Şirvaniyə göstərməyə borclu olduğumuz bir diqqət də var.

Bu ölməz alim və şairin ata yurdunda min ən əvətki kimi yenə göyün sirlərini araşdıraraq ulduzşünas tədqiqatçılar çalışır, Şamaxıda astrofizika rəsədxanası gündəlik fəaliyyətdədir.

O elm mərkəzi ilə Şirvanın orta çağdakı məşhur astronom övladının adlarının qovuşmasının əsl vaxtı deyilmi?

Advermələrdə, ulu şəxsiyyətlərin xatirələrini əbədiləşdirməkdə gərək həmişə tarixi həqiqətlərə və məntiqə riayət edək.

Şamaxı Astrofizika Rəsədxanasına Nəsirəddin Tusinin adı qoyulmuş. Halbuki o makana Fələki Şirvanının adı daha uyğun gəlir. Nəsirəddin Tusiyə gəlincə – 1974-cü ildən Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının tərkibində kosmos araşdırmaları ilə məşğul olan "Kaspi" Elmi Mərkəzi vardı. 1981-ci ildə onun təməlinə Kosmik Tədqiqatlar Elmi-İstehsalat Birliyi yaradıldı və bunun əsasında da 1992-ci ildə Azərbaycan Milli Aerokosmik Agentliyi quruldu ki, 2006-cı ildən Müdafiə Sənayesi Nazirliyinin tabeliyində fəaliyyətlərini davam etdirməkədir. Məhz Azərbaycan Milli Aerokosmik Agentliyinə Nəsirəddin Tusinin adı birləşsə, bu daha yerində olardı.

Fələki Şirvani səkkiz əsrdən çoxdur ki, fələklərlə və ürəklərlə həmsöhbətdir.

Və ötmüş çağın isbat etdiyi bir gerçək də budur ki, o böyük azərbaycanlımın insan insan oğlu ilə məhrəm təmasları elə göylər və yerlər durduqca davam edəcək.